Χρειάζεται αποσαφήνιση των εννοιών, διάνοιξη δηλαδή των διόδων μέσα από τις οποίες θα περάσει η νόηση και αν είναι αρκετά ισχυρή θα εξάγει οφέλημα συμπεράσματα για τον διανοούντα.

Συνήθως λέγεται πως ο χρόνος είναι πανδαμάτωρ, είναι ο θεραπευτής των κακών εμπειριών και των μεγάλων απωλειών, είναι το κάτι που τίποτα δεν μπορεί να του αντισταθεί. Με άλλα λόγια η κοινή συνείδηση θεωρεί το χρόνο να ίσταται ψηλά στο ύψος του ημιθέου απ' όπου εποπτεύει τα πάντα και θεραπεύει τα κακώς κείμενα στη διαρκή αλληλουχία τους.

ΠολΛοί φιλόσοφοι έχουν κρατήσει μεγάλο μέρος του στοχασμού τους για το χρόνο και οι απόπειρες κατανόησης του δεν θα σταματήσουν ποτέ. Και τούτο γιατί δεν έχει αποσαφηνιστεί ακόμα τι ακριβώς είναι ο χρόνος. Είναι apriori εποπτεία, ιστάμενη έξω από τα συμβαίνοντα, είναι από πάντα μέσα στο κόσμο ή η ύπαρξη του έχει αρχή όπως το σύμπαν; Και το σπουδαιότερο τι ακριβώς απεικονίζει η επινόηση της μέτρησης του;

Παρόμοια προβληματική εγείρεται και για το χώρο, ο οποίος διαφοροποιείται από το διάστημα και ποσοτικοποιείται και αυτός με την καταμέτρηση του.

Η ποσοτικοποίηση και η συνακόλουθη μέτρηση μεγεθών και εννοιών που συμπυκνώνουν δυναμικές ποιότητες αφηρημένης σύστασης και άρα μη συλαμβανόμενες με μετρικά μέσα, είναι περισσότερο μία ανάγκη του παρόντος σταδίου της νόησης που δίχως αυτή δεν θα μπορούσε να προσεγγίσει την πραγματικότητα. Αυτή ακριβώς όμως η συμπεριφορά απογυμνώνει τις δραστηριότητες από αξιώσεις ηθικής και αφαιρεί πολλά περιεχόμενα από λεπτές και διακριτές διαστάσεις που εσωκλείουν. Αυτή η μανία για τον κανόνα της ποσοτικοποίησης σύμφωνα με τον οποίο αν κάτι δεν υπόκειται σ' αυτόν είναι σαν να μην υπάρχει, δεν διέκρινε πάντα την ανθρώπινη νόηση. Είναι μάλλον επίκτητο στοιχείο του νεωτεριστικού μοντέλου προόδου και ερμηνείας των πάντων που αναπτύχθηκε και εμπεδώθηκε μετά τον 18ο αιώνα.

Έτσι λοιπόν ο χρόνος παίρνει νόημα όταν διακρίνεται σε παρελθόν, παρών και μέλλον. Το παρελθόν δεν υπάρχει, δεν υφίσταται, έχει παρέλθει και άρα δεν πέφτει στην άμεση αντίληψη, το μέλλον κινείται και αυτό στην ίδια τροχιά γιατί δεν το γνωρίζει κανείς και εκείνο που υπάρχει ως άμεση βίωση είναι το παρών. Τι όμως προκύπτει απ' αυτή την

συνδυαστική των εννοιών; Ότι αφού δεν υπάρχουν οι δύο από τις τρεις χρονικές κλίμακες αξίζει κανείς να ζει μετά πάθους το παρών και να απολαμβάνει ό,τι αυτό δύναται να προσφέρει. Αλλά και εδώ ανακύπτει ένα μεγάλο πρόβλημα. Τί ακριβώς είναι το παρών; Είναι μάλλον μία φευγαλέα στιγμή του ανέμου γιατί μετά από πέντε λεπτά ακριβώς αυτό που μόλις τώρα γράφω θα γίνει παρελθόν. Και τα επόμενα δεκαπέντε λεπτά που εγγράφονται στο μέλλον θα τα πλησιάσω και αυτά και με τη πράξη μου θα τα μετατρέψω το ίδιο καλά και εύκοκλα σε παρελθόν, σε μία διαδικασία μέχρι το διηνεκές. Πως επομένως μπορώ να ζήσω με πάθος το παρών όταν αυτό δεν υφίσταται ουσιαστικά και μορφικά παρά μόνο ως μία ακαθόριστη έννοια.

Απ' αυτές τις σκέψεις φαίνεται πως υπάρχει κάτι εντελώς διαφορετικό. Ο χρόνος δεν έχει το νόημα που του προσδίδει η τρέχουσα ισχύουσα αντίληψη. Είναι περισσότερο μία ροή, μία διαρκής κίνηση γεγονότων και συμβάντων που θέλουν να καταμετρηθούν και να ονοματισθούν. Ο χρόνος είναι η ονομασία και η ταυτότητα των μεγάλων και των μικρών πράξεων μέσα στην ανθρώπινη πορεία ή μέσα στην πορεία της φύσης. Και εφόσον τα δρώμενα δεν είναι πλάσματα του χρόνου αλλά της ανθρώπινης δράσης ο χρόνος συνιστά ένα τρόπο έκφρασης της συνείδησης. Είναι στην ουσία μία μορφή της ανθρώπινης συνείδησης.

Και εφόσον ο χρόνος είναι μορφή και τρόπος της συνείδησης που συνδέεται με την ροή των δρωμένων μέσα στο υπάρχον είναι μόνο διακριτός, μόνο σχετικόςκαι αναπαραστατικός. Αυτό σημαίνει πως αν δεν υπήρχαν ανθρώπινα δρώμενα δεν θα υπήρχε και χρόνος. Συνεπώς ο χρόνος έχει αρχή, έχει αφετηρία. Ο χρόνος που συνδέεται με τα φυσικά δρώμενα, με τις γεωλογικές και συμπαντικές δημιουργίες φυσικά και μας ενδιαφέρει γιατί από αυτές προήλθαν και οι ανθρώπινες αλλά προς το παρών θα μείνει εκτός ανάλυσης.

Αν είναι τελικά σωστό ότι ο χρόνος είναι η ταυτότητα της ροής των συμβάντων που έλαβαν χώρα με γρήγορους ή αργούς ρυθμούς, με μεγάλη ή μικρή σημασία τότε θα μπορούσαμε να πούμε πως εκτός από την υπαρξιακή γεγονότητα, υπάρχουν ανθρώπινα όντα χωρίς χρόνο. Άχρονα, αν εξαιρεθεί φυσικά η φυσική γεγονότητα τους. Θα μπορούσε αυτό να επεκταθεί και στο γενικότερο επίπεδο πέραν του ατομικού; Στο επίπεδο της ιστορίας για παράδειγμα; Ή μιας κοινωνίας;

Η απάντηση σε ένα τέτοιο ερώτημα δεν θα πρέπει να δοθεί χωρίς σοβαρή σκέψη. Θα μπορούσε μία ιστορική περίοδο να περάσει χωρίς χρονικότητα, δηλαδή χωρίς ροή συμβάντων, μικρών ή μεγάλων, και να μη καταγραφεί ως μορφή συνείδησης από τους ανθρώπους; Σε πολλές περιπτώσεις ανθρώπινων κοινωνιών η απάντηση μπορεί να είναι και καταφατική. Ναι θα μπορούσε. Έχουν ήδη καταγραφεί κοινωνίες πληθυσμών χωρίς δρώμενα

σημασιών με επιπτώσεις τροποποιήσεων στις ίδιες αυτές. Στις περιπτώσεις όπου ο χρόνος είναι τόσο αραιός, χωρίς ίχνος πυκνότητας, δεν μπορεί να καταγραφεί ούτε ως ροή ούτε ως μορφή συνείδησης. Στην κατηγορία αυτή το ερώτημα που τίθεται είναι αν η απουσία χρόνου δημιουργεί κενά εξελίξεων. Αλλά και αυτό θα παραμείνει εκτός του παρόντος φωτισμού γιατί ως θέμα είναι πολύ απαιτητητικό.

Τώρα αν θα θέλαμε να σημασιολογήσουμε την αξία της ροής των δρωμένων, θα λέγαμε πως αυτή είναι ταυτισμένη με την ύπαρξη, την παρουσία του ανθρώπινου όντος εκ γενετής. Είναι δηλαδή μία συνεχής προσπάθεια να επιτευχθούν σημεία διακρίσεων από την οντική συμπεριφορά. Θετική ή αρνητική, δημιουργική ή καταστροφική, η ροή συνιστά μία εκτύπωση της νόησης με όλες τις ποικιλίες της. Κατ΄ αναγωγή συνεπώς δεν μπορεί να υπάρξει καλός ή κακός χρόνος, θετικός ή όχι αλλά μόνο ουδέτερος καθ' εαυτόν, απαθής και δεκτικός της ροής των δρωμένων. Αν η πυκνότητα της ροής των δρωμένων είναι μεγάλη, σε συμπαγές σημείο τότε ο χρόνος διασέλλεται και σ' αυτόν το διασταλλμένο χρόνο αντιθέτουμε τον χρόνο που συστέλλεται. Από εδώ προκύπτει και μία άλλη ακολουθία παραγώγων. Αυτή της επικινδυνότητας του διαστελλόμενου ή συσταλλόμενου χρόνου. Ιστορικά περισσότερο επικίνδυνος είναι ο διαστελλόμενος χρόνος γιατί οδηγεί σε τροποποιήσεις με συνέπειες πέραν από την κλίμακα ελέγχου του ανθρώπου.

Κατά συνέπεια ο χρόνος ως μορφή νοήσεως και συνειδήσεως δεν είναι αυθύπακτος και αυτοτελής, δεν είναι per se. Αντίθετα με τον ζωϊκό κόσμο που δεν διαθέτει χρόνο, γιατί απουσιάζει απ' αυτόν η συνείδηση, το ανθρώπινο ον αγωνιά να διαφοροποιηθεί από την αχρονία που προσφέρει η στασιμότητα και να διακριθεί έναντι των αρχικών του συνθηκών. Δεν το επιτυγχάνει πάντα με τον ποιο επικοδομητικό τρόπο αλλά ακόμα και αυτόν τον προτιμά από την ακινησία της απουσίας που οδηγεί στη λήθη.

Με την ίδια έννοια και στην ίδια σειρά τίθεται και ο χώρος. Κατ' ουσίαν αυτός είναι το έτερον ήμισυ του χρόνου. Η ροή των δρωμένων κατά την πράξη του ανθρώπινου όντος δεν ίπταται στον αέρα αλλά τίθεται εντός χωρικών διαστημάτων. Εκεί απ' όπου απουσιάζει η ροή αυτή καθώς και τα αποκρυσταλλώματα της δεν υπάρχει και ο χώρος. Υπάρχει απλώς ένας τόπος απροσπέλαστος ακόμα από τη συμβαντική ροή. Ας πούμε ότι η πίσω πλευρά του φεγγαριού όπου δεν υπήρξε ούτε και υπάρχει ανθρώπινη επαφή είναι ένας υπαρκτός τόπος όχι χώρος που περικλείει τον χρόνο.

Ο χώρος δύναται να διακριθεί σε γεωγραφικό κατά την κοινή αντίληψη, σε παραστατικό χώρο, σε χώρο όπου κυριαχούν δομές αξιών και σε υποκειμενικό χώρο. Ως παραστατικό χώρο θα διαπραγματευτώ εκείνο το νητικό πλαίσιο όπου ανευρίσκει κανείς ένα είδος συγκεκριμένων ιδεών και πεποιθήσεων σε διάκριση από ένα άλλο. Ανήκω για παράδειγμα

στο χώρο της ακμάζουσας φιλελεύθερης ιδεολογίας ή του ιμπρεσιονιστικού εικαστικού κινήματος και όχι στο χώρο της άναρχης και ασύμπτωτης κίνησης των ανθρώπινων ατόμων.

Συμβαίνει συχνά να διαπιστώνεται μία γραμμική σχέση ανάμεσα στο χρόνο και στο χώρο κυρίως στο παραστατικό είδος. Όταν η πυκνότητα εδώ είναι μεγάλη ανάλογη είναι και η χρονική πτυκνότητα. Αυτό ερμηνεύεται με την παραδοχή ότι όταν η ροή των παραγώγων της ανθρώπινης δράσης είναι ταχύς και πυκνή τότε και το υφάδι του παραστατικού χώρου θα είναι ανάλογων ιδιοτήτων.

Φυσικά όπως και ο χρόνος έτσι και ο υποκειμενικός χώρος δεν τίθεται αυτοτελώς. Σχετίζεται πάντα με πλήθος παραγόντων που τον προσδιορίζουν. Αν θα θέλαμε να εξετάσουμε την σχετικότητα με κάποια μεγαλύτερη προσοχή, θα διαπιστώναμε ότι αυτή παίρνει ένα τεράστιο εύρος. Σε ό,τι αφορά για παράδειγμα ένα “μεμονωμένο” άτομο. Τίποτα δεν θα μπορούσε να θεωρηθεί πιο συγκεκριμένο και ορισμένο στοιχείο από την ηλικία του. Και όμως όταν αυτή συσχετιστεί με το κριτήριο της χρονικής και χωρικής έκτασης της νοητικής του ικανότητας και αυτό το στοιχείο της ηλικίας μπορεί να επιμηκυνθεί και να συρρικνωθεί στο “άπειρο”. Μπορεί επίσης να μη διακρίνεται καμμία σχέση με ένα άλλο άτομο της ιδίας ηλικιακής σειράς. Εκείνο που συζητώ εδώ είναι το γεγονός ότι ένας άνθρωπος που διαθέτει πλήρη γνώση της ιστορίας της Ευρώπης για παράδειγμα των τελευταίων πεντακοσίων ετών, που κατέχει δηλαδή ασφαλείς θέσεις μέσα την συμβαντική ροή του χρόνου και εντός του ανάλογου χώρου διαφέρει από έναν άλλον της ίδιας ηλικίας ο οποίος γνωρίζει την χρονική ροή των γεγονότων μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο και τις επιπτώσεις του στην Ευρώπη. Και διαφέρει πολύ περισσότερο επίσης από έναν τρίτο ο οποίος βρίσκεται μέσα στην προσωπική ροή δηλαδή μέσα σ᾽ αυτή που συμπίπτει με τα χρόνια ζωής του. Παρ' ό,τι ημερομηνιακά βρίσκονται στον ίδιο αστερισμό, η ηλικία τους διαφέρει κατά πολύ γιατί ο ένας τοποθετείται εντός μίας χωροχρονικής ροής απείρως μεγαλύτερη από τον άλλον και ο άλλος από τον τρίτο. Παρ' ό,τι και οι τρεις άνθρωποι υπάρχουν εντός του ιδίου παρόντος και της αυτής ακριβώς ηλικιακής σειράς, έχουν την ικανότητα να ταλαντώνωνται κβαντικά μέσα στο άπειρο και στην ποικιλία της ύπαρξης.

Όσο η ιστορία διασώζει τον χρόνο και καθιστά το απών παρών δια μέσου του ανθρώπινου όντος τόσο αυτό το τελευταίο γίνεται πιο δυνατό, πιο αποτελεσματικό και ικανό να ανταπεξέλθει οποιονδήποτε αντίξοων συνθηκών.

Σ' ό,τι αφορά στο Είναι τόσο η σκέψη πάνω σ' αυτό όσο και η ύπαρξη του είναι συνδεδεμένες με τα αντίστοιχα του χώρου και του χρόνου.

Κατά μία γενική έννοια το Είναι είναι η κατοικία του όντος. Είναι η δυνατότητα της ύπαρξης άρα συνιστά προϋπόθεση. Συνιστά μία απροσδιόριστη θα έλεγα έκταση στα όρια του απείρου που διαθέτει ακριβείς και ισχυρές δυνατότητες διαμόρφωσης. Είναι διαμορφώσιμο και αυτή είναι η ουσία του η οποία έπεται της ύπαρξης. Στο βαθμό που το Είναι έχει την ιδιότητα να διαμορφώνεται σημαίνει ότι είναι καλοκάγαθο, ευέλικτο και προνοιακό σ' αυτό που το διαμορφώνει. Το διαμορφώνων είναι το γίγνεσθαι, δηλαδή ό,τι δύναται να λάβει χώρα, να συμβεί και να δώσει περιεχόμενο, μικρό ή μεγάλο, στο Είναι. Όμως παρά το ότι το γίγνεσθαι διαθέτει ενεργητική συμπεριφορά δεν μπορεί να υπερβεί το Είναι αλλά να κάνει γνωστό ένα τμήμα του, μάλλον στον ελάχιστο βαθμό. Το γίγνεσθει δεν είναι τίποτα άλλο παρά η συμβαντική ροή μέσα στη διαθέσιμη χωρικότητα. Κατά συνέπεια θα λέγαμε πως η αιτιότητα ως έννοια και ως παράσταση παράγει τον χώρο και τον χώρο και παράγεται από το Είναι μέσω του γίγνεσθαι.

Με άλλα λόγια οι έννοιες αυτές, δηλαδή ο χρόνος, ο χώρος και ο κανόνας της αιτιότητας με τα συμβεβηκότα τους είναι τα συνθετικά στοιχεία της ανθρώπινης νόησης. Το Είναι διατίθεται σ' αυτό το όν απλόχερα και λαμβάνει σχήμα, πρόσκαιρου νοήματος βέβαια από το διαρκές γίγνεσθαι. Δεν είναι όμως άνευ αρχών και κανόνων. Διαθέτει ορισμένα όρια και ως προϋπόθεση ο,τιδήποτε τα υπερβαίνει ακυρώνεται και εξαφανίζεται. Φυσικά πέρα από το Είναι του Κόσμου υπάρχει και το Κοινωνικό είναι. Το ανθρώπινο ον δια της νοήσεως είναι σε θέση ενίοτε να συσχετίσει τα δύο αυτά είδη και να εξάγει χρήσιμα περιεχόμενα. Αλλά τις περισσότερες φορές εκείνο που συμβαίνει είναι να “εσωκλείει” το Είναι το κοινωνικό είναι και να υποβάλλει προσδιορισμένες λειτουργίες.

Ο τρόπος αυτός θέασης και κατανόησης του Κόσμου είναι μεροληπτικός υπέρ του ανθρώπινου όντος. Εφόσον ο άνθρωπος εννοιολογεί αυτός θα πρέπει και να παρασταθεί.

Αν εξετάσουμε όμως τον κόσμο από την φαινομελογική του δυναμική θα δεχθούμε την άποψη ότι μετά από ένα σημείο, ιστορικό σημείο εννοώ, η συμβαντική ροή ως ανθρώπινη δράση διαθέτει ελάχιστους βαθμούς πλήρους ελευθερίας και ως προς τον τρόπο της νοήσεως και ως προς τον τρόπο της δράσεως.

Από το αξίωμα αυτό μπορεί να εξαχθεί το συμπέρασμα ότι ο άνθρωπος δεν μπορεί να πράξει ό,τι θέλει και όποτε το θέλει. Η βούληση μεν μπορεί να αναπτυχθεί σε ένα αχανές πεδίο αλλά ο Λόγος είναι αυτός που γνωρίζει τους περιορισμούς του Είναι και δύναται να ορθολογικοποιήσει και την βούληση και την πράξη. Η κυριαρχία του Λόγου δεν είναι όμως πάντα αυτονόητη ούτε δεδομένη. Το βουλητικόν και το επιθυμιτικόν είναι τα στοιχεία που συνήθως κυριαρχούν και επιφέρουν οδυνηρά αποτελέσματα, συχνά πυκνά και καταστροφικά. Η διαρκής ελληνική κρίση μπορεί να εξηγηθεί κάτω απ' αυτό το πρίσμα και να αντιμετωπισθεί μόνο αν ανατραπούν οι ισχύοντες μέχρι τώρα κανόνες.

Θάνος Κουρματζής